

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Kövér György

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

4. hét

Vállalkozó és menedzser. Nagyvállalatok 100 évvel ezelőtt

Kövér György

Tartalom

- A. D. Chandler tipológiája: a tulajdonlás és igazgatás egységét megőrző családi vállalatól a menedzseri vállalatig. Típusok és/vagy stádiumok. Az amerikai modell és Európa „eredeti jellegzetességei”
- Az egyéni, közkereseti társasági és a részvénytársasági cégforma. Az igazgatóság, a felügyelő bizottság és a vezérigazgató
- A nagyvállalati toplisták összeállításának módszertani problémái: létszám, alaptőke, mérlegfőösszeg. A nyilvános számadásra nem kötelezett vállalatok számbavételi nehézségei

A vállalkozó klasszikus definíciói I.

- W. Sombart [1920's évek]: A kapitalisztikus vállalkozó sajátosságai a kapitalizmus tetőfokán (19–20. sz.)
- A. Külső hatáskör
1. Az vállalkozói foglalkozás fokozatosan elvált a tőketulajdontól (a tulajdonos vállalkozó helyébe az alkalmazott vezető, az 'igazgató' lépett)
 2. Funkcionális specializálódás
 3. A funkciók integrálódásának irányzata

B. Vállalkozói típusok

1. Szakember
2. Kereskedő
3. Pénzember

A három típus bármelyike a legritkább esetben fordul elő a maga tisztaságában. Bizonyos tekintetben időbeli sorrend is

C. Származás

A vállalkozó klasszikus definíciói II.

- Joseph A. Schumpeter (1883-1950): A vállalkozó [1928] 1982. 43–47.
- A vállalkozói szerep lényege az új gazdasági lehetőségek fölismerése és kiaknázása. A gazdasági vezetésnek a következő feladattípusokat kell ellátnia:
 1. Új vagy más minőségű termékek előállítása és elismertetése
 2. Új termelési módszerek bevezetése
 3. Az ipar új szervezeteinek kialakítása
 4. Új felvevőpiacok föltárása
 5. Új beszerzési források föltárása
- A modern vállalkozó típusai:
 - a. A gyáros és kereskedő a szabadverseny korának uralkodó típusa volt, de még ma is gyakran találkozunk vele
 - b. A 'modern ipar kapitánya'
 - c. Az 'igazgató'
 - d. A 'gründoló' (Gründer, promoter)

Alfred duPont Chandler (1918–2007) és az amerikai 'big business' története

- A művek (Strategy & Structure, 1962; The Visible Hand, 1977; Scale & Scope, 1990)
- A történeti tipológia (1977):
 1. A hagyományos kapitalizmus 'személyi vállalata' (personal enterprise)
 2. A modern kapitalizmusban is lehetséges tulajdonlás és igazgatás egységét megőrző 'vállalkozói/ családi vállalat' (entrepreneurial/family firm)

3. 'Ügyvezetői vállalat' (managerial enterprise). A tulajdonlás szétszórtsága miatt minden döntéshozatali szinten managerek uralkodnak
- A nemzetközi összehasonlítás pólusai (1990):
 - a. brit 'személyes vállalkozás'
 - b. német 'korporatív vállalkozás'
- Az európai recepció (L. Hannah, LSE; Kleinschmidt–Welskopp (Dortmund, Berlin))

A menedzseri hierarchiák fejlődési típusai (Chandler nyomán)

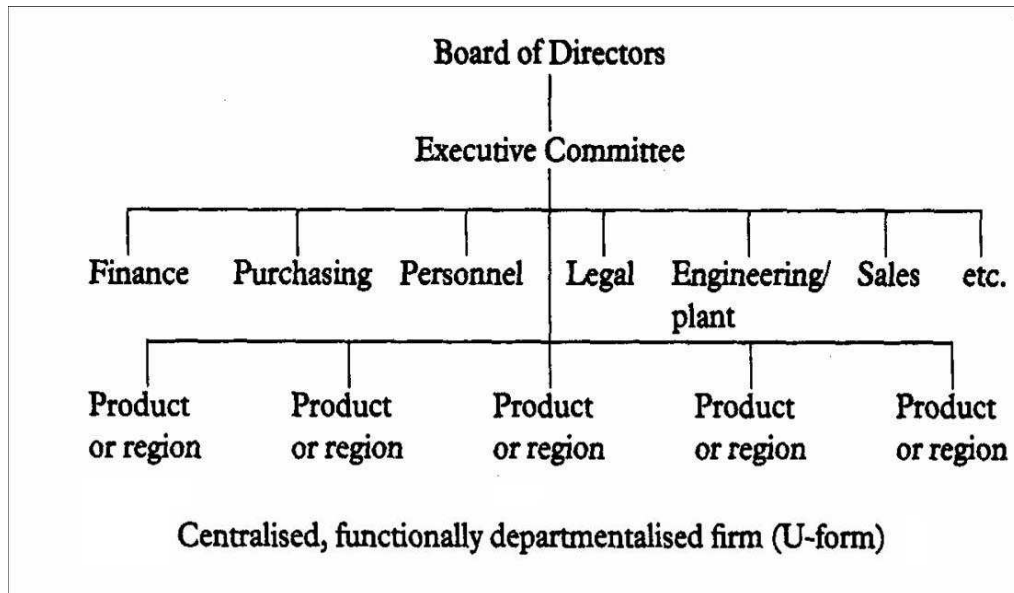
U-forma

- Centralizált, funkcionálisan departementalizált vállalati struktúra
- Központi hivatalok középvezetői felelősek olyan funkciókért mint eladás, finanszírozás
- Először a vasút mintájára 1890-1910 között pl. American Tobacco Company (USA)

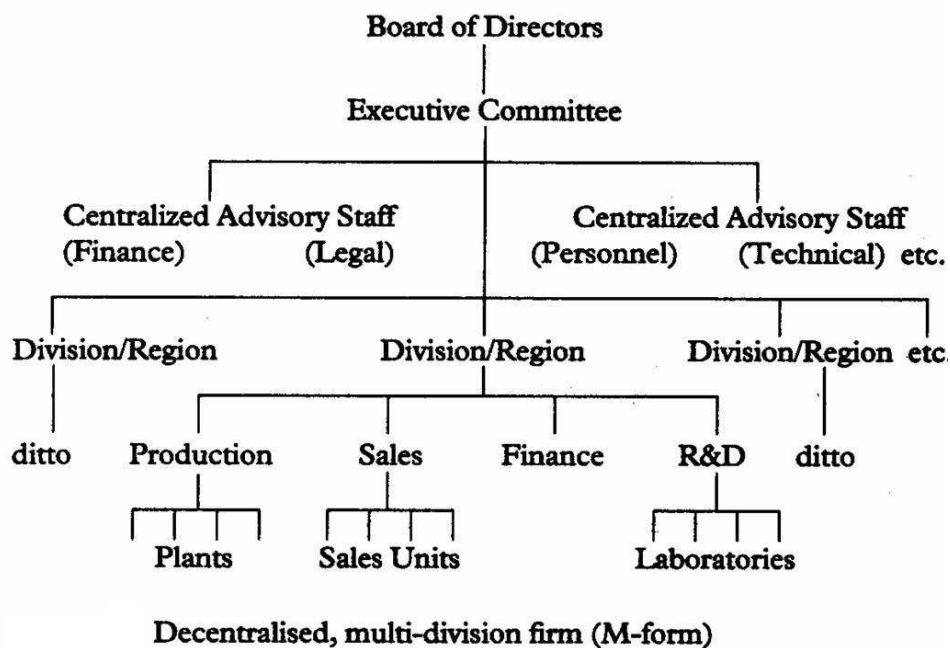
M-forma

- Decentralizált multidivíziós vállalati struktúra
- Hatékonyan képes ellenőrizni a kiterjedt menedzseri funkciókat, elkülöníti a napi operatív döntéseket a hosszú távú stratégia kialakításától
- Először 1910 k. Siemens-Halske (Németország)

Az U-forma sémája (Shmitz, 1993. 32.)

Az M-forma sémája (Schmitz, 1993. 33)

A törvényi szabályozás Magyarországon

- 1840. évi törvények (XVII. tc. a gyárakról; XVIII. tc. a kereskedelmi társaságokról) 1852. évi pátens (1860-ig)
- 1875: XXXVII. tc. Kereskedelmi Törvény (KT)
 - Cégek: egyéni cég; közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság, szövetkezet
 - Német mintára (közgyűlés a stratégiai döntéseket és a felügyeletet az Aufsichtsrat, operatív vezetést a Vorstand kezébe) szabályozta a részvénytársaságok szervezeti felépítését (a közgyűlés választja az igazgatóságot és felügyelő bizottságot, de a tényleges irányítást az előbbire, utóbbira a könyveléstechnikai ellenőrzés formális feladatát bízta)
 - 193. §. Ügyvitelre vonatkozó képvisellel más meghatalmazottak vagy társsági hivatalnokok is megbízathatnak (43. §. kereskedelmi meghatalmazottak)
- Baumgarten Nándor: A vezérigazgató [1913] „A társasági hivatalnok-igazgató, kiről törvényünk meg sem emlékezik, a végrehajtó hatalom gyakorlata folytán oly fontos szerepre tett szert, hogy lassanként a társaság szolgájából annak urává emelkedett. Így lett a hivatalnokból igazgató, vezérigazgató, majd az igazgatótanács tagja és elnöke.”

Christopher Schmitz: A világ legnagyobb iparvállalatai 1912-ben (BH, 1995)

• Számítási mód: részvények kapitalizált tőkeértéke alapján • USA, Nagy-Britannia (aktív tőzsdei forgalom az értékpapírokból) • 1–10. csak amerikai-angol vállalatok 1. US Steel 757 mill. \$ 2. Standard Oil 390 mill. \$ 3. J & P Coats 301 mill. \$	• Számítási mód: mérlegfőösszeg alapján • Németország (korlátozott nyilvános forgalom e részvényekből) 14. Krupp 143 mill. \$ 15. Siemens 122 mill. \$ 16. AEG 113 mill. \$

A top eleven, 1912 (Schmitz, 1995)

LEADING WORLD INDUSTRIAL COMPANIES, 1912
Ranked by Median Market Capitalisation of Issued Equity Stock (\$ million)

	Firm	Country	Sector	Capital
1	US Steel	USA	metals	757.2
2	Standard Oil (New Jersey)	USA	oil	389.5
3	J & P Coats	UK	cotton thread	300.8
4	Pullman	USA	engineering	200.1
5	Anaconda	USA	copper	177.6
6	General Electric	USA	electrical	173.8
7	Singer	USA	sewing machines	172.5
8	American Tobacco	USA	tobacco	168.8
9	International Harvester	USA	machinery	159.6
10	British American Tobacco	USA-UK	tobacco	158.9
11	De Beers Consolidated Mines	South Africa	mining	158.4

A nagyvállalati toplisták összeállításának módszertani nehézségei (1912)

- Vállalat, telephely, üzem
- Létszám (1000 fő fölött, 1910-es népszámlálás); kapitalizált tőkeérték (Értéktőzsde árjegyző lapja); mérlegfőösszeg alapján (Nagy Magyar Compass)
- Kapitalizált tőkeérték és mérlegfőösszeg szerint első helyen Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt (142 mill. K; 115 mill. K). Ganz és társa-Danubius tőkeérték szerint 4., mérlegfőösszeg szerint 2. helyen (37 mill.; 99 mill. K)
- 100 \$ = 502 K árfolyamon számolva a Rima a nemzetközi kapitalizált tőkeérték szerinti lista 88. helyére kerülne (mérlegfőösszeg szerint már csak a 100. fölött)

- M. kir. állami vasgyárak mérlege alapján (1912: 212 mill. K.) megelőzné a Rimát
- A nyilvános számadásra nem kötelezett egyéni vállalatok és közkereseti társaságok sem sorolhatók be (pedig a családi vállalatok jelentősége számottevő (pl. Weiss Manfréd művek csak 1914-ben válik részvénytársasággá)

A tőzsdén jegyzett legnagyobb magyarországi részvénytársasági iparvállalatok rangsora árfolyamérték szerint koronában (1912)

sorsz.	vállalat neve	részvény- szám	részvényárfolyam 1912. 12. 31.	árfolyam- érték
1	Rimamurány-Salgótarjáni vasmű rt.	200 000	712	142 400 000
2	Magyar általános kőszénbánya rt.	80 000	1020	81 600 000
3	Salgótarjáni kőszénbánya rt.	110 000	737	81 070 000
4	Ganz és társa Danubius gép-, waggon- és hajógyár	10 800	3390	36 612 000
5	Beocsini cementgyári Unio rt.	44 000	818	35 992 000
6	Urikány-Zsilvölgyi magyar kőszénbánya rt.	80 000	367	29 360 000
7	Magyar cukoripar rt.	10 000	2810	28 100 000
8	Általános osztrák-magyar légszesz-társulat (Trieszt)	21 000	1182	24 822 000
9	Első budapesti gőzmalom rt.	13 000	1650	21 450 000
10	Neuschlosz-féle nasici tanningyár és gőzfavágó rt.	25 000	745	18 625 000
11	Budapesti általános villamossági rt.	35 000	527	18 445 000
12	Első magyar részvényserfőzde	3 000	6000	18 000 000
13	Magyar textilipar rt.	30 000	600	18 000 000
14	Magyar villamossági rt.	40 000	445	17 800 000
15	Borsod-Miskolci és Debreceni „István” gőzmalom rt.	26 000	610	15 860 000
16	Felsőmagyarországi bánya és kohómű rt.	20 000	775	15 500 000
17	Kőbányai polgári serfőző rt.	25 000	577	14 425 000
18	Első horvát-szlavon cukoripar rt.	8 000	1500	12 000 000
19	„Klotild” első magyar vegyipar rt.	42 000	285	11 970 000
20	Esztergom-szászvári kőszénbánya rt.	30 000	374	11 220 000

A részvénytársasági ipari élcsoporthoz tartozó ágazati megoszlása Magyarországon (1912)

Szénbányák	5
Élelmiszeripar	18
Vas- és fémipar	1
Gépgyártás	5
Villamossági ipar	5
Vegyipar	6
Építőanyag-ipar	5
Papíripar	1
Nyomdaipar	2
Textilipar	2
Összesen	50

Irodalom

Sombart, Werner: Vállalkozó. In: Közgazdasági Enciklopédia IV. é. n. 1260–1270.

Redlich, Fritz: A vállalatvezető az elméletben és a valóságban. In: A vállalkozó.

Történelmi gazdaságszociológiai válogatás. Szociológiai füzetek 28.

(Összeállította: Lengyel György). 1982. 59–75.

Halmos Károly: „A nagyvállalkozás történelmi elmélete” (A. D. Chandler Jr. három munkája) *Korall*, 14. 2003. december, 117–135.

Kövér György: Ötven óriás. Iparvállalati toplisták Magyarországon a 20. század első felében. *Múltunk*, 2000. 3. 86–123.

Klement Judit: Apák és fiúk gazdasági stratégiái: egy magyar család a 19–20. században. *Aetas*, 2005. 1–2. 69–93.

Chandler, Alfred D. Jr.: Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism. Cambridge–London, 1990.

- Hannah, Leslie: Scale and Scope: Towards a European Visible Hand? *Business History*, 1991. 2. 297–309.
- Kleinschmidt, Christian–Welskopp, Thomas: Zu viel “Scale” zu wenig “Scope”. Eines Auseinsetzung mit Alfred D. Chandlers Analyse... *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*. 1993. 2. 251–297.
- Schmitz, Christopher J.: The Growth of big business in the United States and western Europe 1850–1939. Cambridge, 1993.
- Colli, Andrea: The History of Family Business, 1850–2000. Cambridge, 2003.
- Halmos Károly: Családi kapitalizmus. Bp. 2008. 9–18; 149–154.